

2.2. Правове регулювання розвитку несільськогосподарських видів діяльності на сільських територіях

Після переходу до ринкової системи господарювання, сільські території зіткнулися з чисельною кількістю проблем, серед яких: 1) несприятлива демографічна ситуація та зменшення чисельності населення в сільській місцевості. Рівень смертності перевищує народжуваність, скорочення сільського населення за останні десять років становить 163 тис. осіб на рік, а кількість сільських населених пунктів у 2000-2012 рр. зменшилася на 289 одиниць; 2) високий рівень безробіття. На початок 2013 р. кількість зареєстрованих безробітних серед сільського населення становила 247,6 тис. (у 2011 р.– 211,0 тис. осіб, у 2010 р. – 236,1 тис. осіб); 3) найнижча серед галузей економіки оплата праці. За рівнем

середньомісячної зарплати сільське господарство посідає останнє місце (на січень 2013 р. середньомісячна заробітна плата штатного працівника в сільському господарстві становила 2025 гривень, що майже на 1000 грн менше, ніж в цілому по економіці країни); висока міграція сільського населення. Через низьку вартість робочої сили, що не забезпечує високих стандартів споживання, лише 60 % селян працюють за місцем проживання, намагаючись працевлаштуватися у інших галузях економіки, і у сільській місцевості спостерігається від'ємне сальдо міграції; 3) недостатній рівень забезпеченості медичними закладами та медичним обслуговуванням. З 2000 р. утричі поменшало лікарняних закладів у сфері управління МОЗ України, майже втричі – ліжок в них, більш, ніж утричі – дільничних лікарень, вшестеро – диспансерів, кількість фельдшерсько-акушерських пунктів скоротилася з 16 113 до 12 484, із 17 спеціалізованих лікарень залишилася одна, а чисельність станцій та відділень швидкої медичної допомоги зменшилася з 207 до 140; 4) низька забезпеченість мережею сільських освітніх закладів. Протягом 1991-2011 рр. в Україні було закрито майже 40 % державних дошкільних навчальних закладів (ДНЗ), причому переважно в сільській місцевості, де вони утримувались за рахунок колективних господарств. У 2011 р. рівень охоплення сільських дітей ДНЗ становив 36 % (9,3 тисячі ДНЗ). Кількість загальноосвітніх шкіл у сільській місцевості на 01.09.2012 р. – 12 799 закладів (1 319 573 учнів); протягом 2008-2011 р. їхня мережа скоротилася на 1053 школи; 5) несприятливі житлові умови сільського населення. Починаючи з 1991 р., у сільських поселеннях побудовано лише 5,1 % у 1900-х рр. і менше 1 % сільського житлового фонду в 2000-х рр. Переважна частина сільського житлового фонду є фізично і морально застарілою і відрізняється низьким рівнем комфортності: питома вага житла домогосподарств, обладнаних водопроводом – 35,6 %, каналізацією – 34,4 %, центральним опаленням – 0,7 %, індивідуальною системою опалення – 53,0 %, ванною або душем – 29,8 %, підлоговими електроплитами – 1,2 %; 6) низький рівень розвиненості дорожньо-транспортної інфраструктури. За інформацією Міністерства інфраструктури України, протягом 2006-2011 рр. поліпшено транспортне сполучення у сільській місцевості лише до 208 населених пунктів (загальна протяжність доріг – 455,9 км); станом на 01.01.2012 р. 109 населених пунктів не мають доріг з твердим покриттям; 7) низька забезпеченість об'єктами культурного призначення. У селах України працюють понад 30 тис. закладів культури, зокрема 16 тис. клубних закладів, понад 14 тис. бібліотек, 287 шкіл естетичного виховання та 70

музеїв. Варто зазначити, що з 1990 до 2011 рр. клубних закладів поменшало на 4,6 тис., на 4 тис. скоротилося число бібліотек¹.

Крім того, за інформацією управління у зв'язках з місцевими органами влади і органами місцевого самоврядування апарату Верховної Ради України з 1991 року з мапи України зник 641 сільський населений пункт, зокрема 40 селищ і 601 село. Із 1991 по 2012 роки в Україні зникло 528 сільських населених пунктів, серед яких 34 селища й 494 села у зв'язку з відсутністю у них жителів. Через об'єднання з іншими населеними пунктами або через включення їх у межі міст чи селищ міського типу зникло 113 сільських населених пунктів, серед яких 6 селищ і 107 сіл. 2000-й рік став рекордним для України щодо відмирання сіл. Тоді з адміністративного обліку було знято 86 населених пунктів (у тому числі 78 через відсутність у них людей). Проте 2002 року щезло всього три села через відсутність у них жителів. Також багато сільських населених пунктів вимерло у 1992 (40), 1995 (38), 1996 (36), 2007 (39) роках. Найбільше сільських населених пунктів зникло через адміністративні втручання у 1991 році – 47 сіл. Пізніше лише 1997 і 1998 роки відзначались суттєвими адміністративними переформатуваннями – тоді 15 і 12 відповідно приєдналися до інших населених пунктів. Найбільше за роки Незалежності вимерло сіл на Київщині (94), Полтавщині (55), Житомирщині (45), Сумщині (45), Харківщині (42), Чернігівщині (40). Найменше – на Волині (1), Закарпатті (1), Черкащині (3), Львівщині (5), Хмельниччині (6), Рівненщині (7). При цьому майже 12 тис. територіальних громад (більш як половина) має чисельність жителів до 3 тис. осіб, з них близько 5 тис. громад – до 1 тис. осіб, а понад тисячу громад – до 500 осіб, у більшості з яких не утворено відповідно до законодавства виконавчих органів місцевих рад, немає бюджетних установ, комунальних підприємств тощо².

Така ситуація виникла внаслідок того, що основу державної аграрної політики складала галузева модель розвитку сільських територій, пріоритетом якої був розвиток агропромислового комплексу через збільшення обсягів аграрного виробництва, а сільські території

¹ Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів: аналітична записка. – Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1132/>.

² Концепція реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://civil-rada.in.ua/?p=477>.

розглядалися виключно як «ресурси для сільського господарства», внаслідок чого, соціальна сфера села залишалася поза увагою. Проте такий підхід до розвитку сільських територій на сьогодні є невиправданим.

Тому вирішення зазначених проблем вимагає запровадження нової моделі розвитку сільських територій. Так, в літературі пропонується крім галузевої застосовувати перерозподільну модель, за якої сільський розвиток спрямований виключно на зменшення відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та іншими галузями економіки або територіальну, при якій сільський розвиток ідентифікується із розвитком сільських районів в цілому шляхом використання всіх ресурсів, які знаходяться в конкретному регіоні (людських, фізичних природних, ландшафтних та ін.), інтеграція між усіма компонентами і галузями на місцевому рівні. Уявляється, що остання модель на сьогодні є найбільш актуальною. Серед заходів її запровадження виокремлюється диверсифікація несільськогосподарських видів діяльності як альтернативна стратегія модернізації, заснована на розширенні масштабів та/чи інтенсифікації виробництва¹.

В основі територіальної моделі розвитку лежить принцип багатофункціональності сільського господарства, який вперше обговорювався на міжнародному рівні на Уругвайському раунді – багатосторонніх торгових переговорах, які тривали з 1986 по 1994 роки. Основною метою зустрічі було запровадження концепції, яка б змогла постати на противагу протекціонізму в сільському господарстві. Такою концепцією стала ідея багатофункціональності сільського господарства, яка була закріплена в документах міжнародних організацій, таких як ФАО (Продовольча і сільськогосподарська організація ООН, Food and Agriculture Organization, FAO,), СОТ (Світова організація торгівлі, World Trade Organization, WTO) і ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD).

На другому глобальному форумі ФАО співробітників органів із гарантування продовольчої безпеки, ця організація виділила шість аспектів принципу багатофункціональності сільського господарства, серед яких:

¹ Мантино, Ф. Сельское развитие в Европе. Политика, институты и действующие лица на местах с 1970-х годов до наших дней: пер. с ит. / Ф. Мантино; пер. И. Храмова; Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций, Business Media of the Sole 24 Ore. – Рим : Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН. - 2010. – С. 14, 22.

1) сприяння навколишньому природному середовищу (екосистемам), розвитку сфери товарів і послуг у сільській місцевості, 2) забезпечення продовольчої безпеки і внесок в економічне зростання (розвиток); 4) скорочення бідності, голоду, недоїдання; 5) соціальне забезпечення інфраструктури, соціальної життєздатності та балансу сільських і міських жителів; 6) забезпечення аграрної культурної спадщини¹.

Крім того, в «Порядку денному на XXI століття» (підсумковий документ Конференції з навколишнього природного середовища, Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) наголошувалося, що існує необхідність інтенсифікації сільського господарства шляхом диверсифікації виробничих систем з метою досягнення максимальної ефективності при використанні місцевих ресурсів при зведенні в той же час до мінімуму екологічних та економічних ризиків. Там, де неможлива інтенсифікація систем ведення сільського господарства, слід виявляти і розвивати інші можливості надомного виробництва, використання ресурсів дикої природи, аквакультури та рибальства і такі несільськогосподарські види діяльності, як, наприклад, виробництво виробів легкої промисловості, переробка сільськогосподарської сировини, агробізнес, відпочинок, туризм і т.д.²

Аналіз Спільної аграрної політики ЄС, дає підстави стверджувати, що її основу складає багатофункціональний підхід до розвитку сільських територій, оскільки разом із конкурентоспроможним виробництвом продовольства і енергії сільське господарство також може надавати інші послуги для суспільства в цілому. Ці послуги включають забезпечення життєздатності сільського населення та інфраструктури, збалансованого регіонального розвитку та зайнятості в сільських районах, підтримку традиційних сільських ландшафтів, біорізноманіття, охорону навколишнього середовища і високі стандарти захисту тварин та безпеки харчових продуктів. Цілі європейської аграрної політики включають у себе не тільки збереження навколишнього середовища в межах ферми, але й у сприятливий стан навколишнього середовища та зниження негативного впливу на нього, також збереження традиційних ландшафтів, біорізноманіття та захисту тварин. Завдяки оптимізації використання добрив можливо звести до мінімуму використання хімічних речовин, а

¹ Wanki Moon Conceptualizing Multifunctional Agriculture from a Global Perspective [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/119751/2/Multifunctionality_GlobalPerspective_SAE_A2012_Birmingham_WankiMoon.pdf.

² Agenda 21 [Електронний ресурс]. – 1992. – Режим доступу : <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=52>.

втілення належних заходів може призвести до істотного поліпшення ґрунту і води.

Так, на другій Європейській конференції керівництвом Європейського Союзу було відмічено, що розвиток сільської місцевості більше не може базуватися лише на сільському господарстві. Воно потребує внутрішньої і зовнішньої диверсифікації аграрного сектору, у тому числі з урахуванням його рекреаційних функцій. До того ж покращення природного середовища на фермах зберігає різноманітність ландшафтів Європи як цінної культурної спадщини¹.

Таким чином, вирішення проблем сільських територій в нашій державі вимагає комплексного, багатовекторного підходу – запровадження заходів диверсифікації сільських територій, які спрямовані не лише на збільшення обсягів аграрного виробництва, але й на розширення (урізноманітнення) несільськогосподарської діяльності, при залученні всіх наявних ресурсів сільських територій.

Правовою підставою для розширення напрямків діяльності сільськогосподарських товаровиробників, окрім виробництва, переробки й реалізації товарної аграрної продукції, є положення низки спеціальних законів.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 15 травня 2003 р. «Про особисте селянське господарство» останнє, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків, надає послуги з використання майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму².

Положення п.2 ст. 24 Закону України від 19 червня 2003 р. «Про фермерське господарство» хоча в першу чергу і спрямовані на створення правового механізму задля забезпечення фермерському господарству самостійності у визначенні напрямів своєї діяльності, спеціалізації, організації виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, водночас являє собою і методологічну основу, тобто підходи до вирішення практичних питань інших видів діяльності фермерського господарства. Зокрема, відповідно до положень ст. 18 названого Закону,

¹ Горчаков, Я. В. Мультифункціональність сільського хазяйства ЕС как новое понимание устойчивого развития / Я. В. Горчаков. // Бюллетень «На пути к устойчивому развитию России». – 2004. – Вып. 2. – С. 9.

² Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 р. № 742-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.

фермерське господарство має право використовувати для потреб господарства загальнопоширені корисні копалини (пісок, глина, гравій, торф тощо), лісові угіддя, водні об'єкти та прісні підземні води, що знаходяться на земельній ділянці, відповідно до законодавства України¹.

Можливості для розширення діяльності сільськогосподарських кооперативів передбачене в Законі України від 17 липня 1997 року (в редакції від 20 листопада 2011 року) «Про сільськогосподарську кооперацію», оскільки в статті 1 зазначено, що сільськогосподарський кооператив - юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування².

У свою чергу, колективне сільськогосподарське підприємство згідно зі ст. 13 Закону України від 14 лютого 1992 р. «Про колективне сільськогосподарське підприємство», самостійно визначає напрями сільськогосподарського виробництва, його структуру й обсяг, розпоряджається виробленою продукцією та доходами, здійснює будь-яку діяльність, що не суперечить законодавству України. Таке підприємство має право кооперуватися з промисловими підприємствами та установами при переробці сільськогосподарської продукції, виготовленні промислових та інших товарів, розширенні сфери соціально-культурного, комунально-побутового обслуговування сільського населення, підготовці і перепідготовці кадрів³.

Розвиток несільськогосподарської діяльності на сільських територіях можливий у різних напрямках, ключове місце серед яких займають: сільський туризм; організація внутрішньогосподарських підсобних

¹ Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

² Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 року (в редакції від 20 листопада 2011 року) № 469/97-ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>.

³ Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14 лютого 1992 р. № 2114-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2114-12>.

виробництв та промислів; агропромислова інтеграція на сільських територіях та ін.

Найбільш перспективним напрямком розвитку несільськогосподарської діяльності на сільських територіях сьогодні є сільський туризм. Проте його правове регулювання здійснюється фрагментарно, оскільки відсутній спеціальний закон у цій сфері.

Так, загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму, в тому числі і сільського, спрямовані на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей регулюються Законом України від 15 вересня 1995 р. «Про туризм»¹.

Проте цим нормативно-правовим актом не надається визначення сільського туризму, крім того, його недоліком є невдало проведена класифікація видів туризму, оскільки у ст. 4 названі види туризму залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак передбачено існування окремих видів туризму сільського та зеленого туризму, при чому останній розглядається як синонім екологічного туризму.

Законом України від 15 травня 2003 р. «Про особисте селянське господарство» серед видів діяльності, якими можуть займатися особи, що ведуть особисте селянське господарство, вказано і на сферу сільського зеленого туризму. Таким чином, спостерігається ототожнення законодавцем категорії «зелений» та «сільський» туризм². Така тенденція спостерігається і при аналізі інших нормативно-правових актів. Зокрема, в Законі України від 17 червня 2004 року «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність»³ [127] у статті 4 серед основних завдань дорадчої діяльності зазначається «сприяння розвитку несільськогосподарського

¹ Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

² Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 р. № 742-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.

³ Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17 червня 2004 р № 1807-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>.

підприємництва сільській місцевості, у тому числі сільського зеленого туризму». В Указі Президента України від 10 серпня 1999 р. «Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року» до основних чинників, які складають основу державної політики в галузі туризму, віднесено залучення приватного сектора, особливо в сільській місцевості, до рекреаційно-туристичного підприємництва та підсобної діяльності у сфері туризму (сільського зеленого туризму)¹.

Однак зазначені нормативно-правові акти не містять визначення сільського туризму. Спроби спеціального врегулювання відносин у цій сфері простежуються в проектах законів, які зареєстровані Верховною Радою України. Мова йде про законопроекти «Про сільський туризм» № 0920 від 25 червня 2006 р., «Про сільський зелений туризм» № 3467 від 12 квітня 2007р. (знято з розгляду).

Так, на сьогодні у Верховній Раді перебуває на розгляді проект закону «Про сільський та сільський зелений туризм», який було прийнято в першому читанні Постановою Верховної Ради України від 16 листопада 2004 р., відповідно до якого: сільський туризм пропонується розуміти як відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі); сільський зелений туризм – відпочинковий вид сільського туризму, пов'язаний із перебуванням туристів у власному житловому будинку сільського господаря, окремому (гостевому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства; екотуризм – вид сільського туризму, що передбачає відвідування туристами територій, що мають природничу, культурологічну, етнографічну цінність.

Дослідження вказаних законопроектів свідчить про термінологічну неузгодженість ключових категорій, що лежать в основі кожного акту. Така ситуація зумовлена диференційованим суб'єктивним розумінням ведення туризму на сільських територіях. При цьому відбувається автоматична заміна категорій, яка суперечить міжнародному усталеному досвіду в цій сфері, аналіз якого має особливе значення в аспекті дослідження поняття «сільський туризм».

В аспекті реалізації засад сталого розвитку, Всесвітньою туристичною організацією у 2004 році було сформовано концепцію сталого розвитку туризму, відповідно до якої норми і практику управління

¹ Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року: указ Президента України від 10 серпня 1999 р. № 973/99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973/99>.

сталим розвитком туризму можна застосовувати до всіх видів туризму та до всіх типів напрямків, включаючи масовий туризм і різні інші туристичних сегментів. Принципи стійкості відносяться до охорони навколишнього середовища, економічних і соціально-культурних аспектів розвитку туризму і між цими трьома аспектами повинен бути встановлений відповідний баланс, щоб гарантувати довготривалу сталість туризму. Таким чином, сталий туризм повинен: 1) забезпечити оптимальне використання ресурсів навколишнього середовища, які складають ключовий елемент розвитку туризму, підтримуючи основні екологічні процеси і допомагаючи зберігати природну спадщину та біологічне різноманіття; 2) поважати своєрідні соціально-культурні особливості співтовариств, зберігаючи властиву їм створену і сформовану культурну спадщину і традиційні звичаї, здійснювати внесок у взаєморозуміння різних культур і терпимість до їх сприйняття; 3) забезпечувати життєздатність довгострокових економічних процесів, враховуючи їх вигоду для всіх зацікавлених кіл, які їх неупереджено поширюють, включаючи постійну зайнятість і можливості надходжень доходів і соціальних послуг для приймаючих співтовариств і внесок у скорочення масштабів бідності¹.

У подальшому, підсумковим документом конференції ООН зі сталого розвитку (Ріо+20) «Майбутнє, якого ми хочемо», було виокремлено окремий підрозділ «Сталий туризм», де зазначалося: «детально спланована і керована діяльність у сфері туризму може вносити значний вклад у рамках усіх трьох компонентів сталого розвитку, тісно пов'язана з іншими секторами і може забезпечити створення достойних робочих місць і відкривати можливості в галузі торгівлі. Ми признаємо необхідність надання підтримки заходам у галузі сталого туризму і відповідної діяльності зі створення потенціалу, які сприяють екологічній грамотності, збереженню і захисту ресурсів навколишнього середовища, дикої природи, флори, біологічного різноманіття екосистем і культурного різноманіття, ведуть до підвищення добробуту і створення джерел доходу в місцевих общинах, надаючи підтримку місцевій економіці, а також до поліпшення середовища проживання людини і природного середовища в цілому. Ми закликаємо надавати більш масштабну підтримку заходам у галузі сталого туризму і відповідним заходам зі створення необхідного

¹ Sustainable Development of Tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sdt.unwto.org/content/about-us-5>.

потенціалу в країнах, що розвиваються, з метою сприяти забезпеченню сталого розвитку»¹ [80].

Крім того, серед міжнародних організацій, які займаються проблемами розвитку сільського туризму, важливе місце посідає Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (англ. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)), при якій у 1961 році було створено комітет з туризму. Однією з ключових цілей цього підрозділу стало дослідження ролі туризму на сільських територіях та визначення шляхів його поширення. Саме тому в 1994 році ОЕСР було прийнято Стратегію туризму та розвитку сільських територій (OCDE/GD(94)49). У цьому документі вживається категорія «сільський туризм» (Rural tourism) як загальна категорія для визначення туризму на сільських територіях. Проте вказується й на те, що це поняття є не простим, а багатограним, оскільки його сутність впливає із категорії «сільські території», яка за своєю природою не є простою, а включає певні характерні особливості, а саме: 1) щільність і кількість населення; 2) прив'язаність до землі, домінування сільського та лісового господарств; 3) «традиційні» соціальні структури та питання ідентичності спільноти та культурної спадщини².

Таким чином, очевидно, що до діяльності пов'язаної із наданням туристичних послуг на сільських територіях необхідно застосовувати категорію «сільський туризм», розуміючи при цьому вид туризму, який полягає у відпочинку на сільських територіях з метою залучення відпочивальників до сільського побуту та задоволення їхніх рекреаційних потреб і пов'язаний із використанням потенціалу регіону та (або) майна сільськогосподарських товаровиробників, які надають ці послуги.

Основою правового регулювання діяльності сільськогосподарських товаровиробників, які надають послуги із тимчасового розміщення туристів є постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 року № 297 «Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)», за якою готелі та інші об'єкти, призначені для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) поділяються на колективні – засоби розміщення загальною кількістю місць 30 або більше,

¹ Report of the United Nations Conference on Sustainable Development Rio de Janeiro, Brazil 20–22 June 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uncsd2012.org/content/documents/814UNCSD%20REPORT%20final%20revs.pdf>.

² Tourism strategies and rural development OCDE/GD(94)49 - Paris 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/cfe/tourism/2755218.pdf>.

у яких надають місце для ночівлі в кімнаті чи в іншому приміщенні і за які береться плата за встановленими цінами, та індивідуальні – житло, у якому за плату або безоплатно надається обмежена кількість місць (менш як 30).

При цьому власники або орендарі колективних засобів розміщення надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) за умови, що вони є юридичними особами або фізичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності. У свою чергу фізичні особи - власники або орендарі індивідуальних засобів розміщення (до 30 осіб) надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) без державної реєстрації їх як суб'єктів підприємницької діяльності. Такі особи зобов'язані у визначений законодавством термін подавати органу відповідної податкової служби декларацію за встановленою формою про дохід, отриманий від надання таких послуг¹.

Отже, сільськогосподарські товаровиробники, зокрема, особисті селянські господарства, можуть надавати послуги з тимчасового розміщення до 30 осіб без державної реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності. Ця норма надає широкі можливості сільським жителям для отримання додаткового прибутку, зокрема, і через тимчасове розміщення туристів.

Крім того, при наданні послуг у сфері сільського туризму специфічним є туристичний продукт – попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо)².

Таким чином, доцільно виокремити в залежності від туристичного продукту такі види сільського туризму є: 1) агротуризм – вид сільського туризму, який пов'язаний з ознайомленням із різними видами сільськогосподарських робіт, процесами виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, з можливим залученням до такої

¹ Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання): Постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 року № 297 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/297-2006-%D0%BF>.

² Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

діяльності відпочивальників; 2) екологічний (зелений) туризм – це пізнавальний вид туризму, який передбачає відпочинок на природних ландшафтах без завдання шкоди навколишньому середовищу. Як правило, такий відпочинок супроводжується відвідуванням об'єктів природно-заповідного фонду України, які знаходяться на сільських територіях: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні сади, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. 3) етнотуризм – полягає в ознайомленні зі звичаями, традиціями, ремеслами, історико-культурною спадщиною, побутом певних регіонів. Етнотуризм може бути організований у вигляді ярмарків, проведенні різноманітних народних гулянь, екскурсійних програм по історичних місцях, організацією етнотурів та ін. Об'єктами такого туризму можуть бути культурно-історичні об'єкти, які містять інформацію про традиції та побут культури. Важливим при цьому є вивчення та відновлення ресурсного потенціалу, адже розвиток такого виду туризму може бути цікавим не лише для наших громадян, але й для іноземців. 4) відпочинковий туризм супроводжується розміщенням туристів у будинках сільських жителів з метою ознайомлення туристів із сільським побутом, залученням їх до ведення сільського господарства (випасання худоби, збирання врожаю та ін.). Такий вид туризму є цікавим для міських жителів, оскільки дає їм можливість відпочити від міського та долучитися до сільського життя.

Отже, забезпечення розвитку сільського туризму має важливе значення в аспекті розвитку сільських територій через створення додаткових робочих місць, удосконалення соціальної інфраструктури, відновлення ремесел, звичаїв і культурної самобутності місцевих жителів та охорони і збереження навколишнього природного середовища, тому на сьогодні необхідним є розроблення та прийняти Закону України «Про розвиток сільського туризму України», у якому необхідно передбачити поняття «сільський туризм», принципи сталого розвитку сільського туризму, його основні напрямки, суб'єкти надання таких послуг та інші особливості в цій сфері¹.

¹ Кульчій І. М. Організаційно-правове забезпечення диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / І. М. Кульчій; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2014. – С. 15-16.

Крім сільського туризму, міжнародне співтовариство наголошувало на необхідності розвитку підсобних виробництв та промислів, які в науці аграрного права визначаються, як форма інтеграції аграрного і промислового виробництва за власної ініціативи сільськогосподарського підприємства на внутрішньогосподарському (мікро) рівні, де переробляється аграрна продукція до готовності споживання.

Діяльність підсобних виробництв є додатковою діяльністю і різновидом підприємництва, а також підсобною за своєю спрямованістю до основного аграрного виробництва з метою отримання додаткових прибутків. Крім того, як доречно зазначає А.М. Земко, підсобні виробництва завжди пов'язані з основним аграрним виробництвом з огляду на спеціалізацію останнього (рослинництво, тваринництво), і, як правило, залежні від нього. Підсобність виробництв сільськогосподарського підприємства вбачається у безпосередньому зв'язку з основними, додатковими і допоміжними галузями аграрного виробництва конкретного підприємства. Підсобні виробництва доповнюють їх, не допускають втрат і зниження якості вирощеної продукції. При наявності цих виробництв є умови на місці, не вдаючись до перевезень, що викликають псування, переробляти окрему аграрну продукцію, зокрема, овочі, фрукти. Виробнича спрямованість (спеціалізація) такого підприємства визначається видом вирощеної продукції й сировини. Це впливає на способи переробок, технічного оснащення, технологічного процесу переробки, а також виробництва готового до споживання певного асортименту харчових продуктів¹.

Проте правове регулювання діяльності підсобних виробництв та промислів здійснюється на недостатньому рівні. Основним нормативним актом у цій сфері є Примірне положення «Про підсобні промислові підприємства і промисли в колективних і державних сільськогосподарських підприємствах, міжгосподарських підприємствах, міжгосподарських організаціях та інших агропромислових формуваннях», яке схвалене Всеукраїнською радою колективних сільськогосподарських підприємств та затверджене в березні 1994 року Міністерством сільського господарства та продовольства України. Проте, цей акт носить рекомендаційний характер, оскільки не був зареєстрований Міністерством юстиції України.

¹ Земко, А. М. Правове забезпечення організації підсобних виробництв і промислів сільськогосподарських підприємств [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / А. М. Земко. – Х. : [Б. в.], 2003. – С.23-24.

Тому діяльність підсобних виробництв та промислів регулюється нормами Господарського кодексу України, ст. 64 якого передбачено, що підприємство може складатися з виробничих структурних підрозділів (виробництв, цехів, відділень, дільниць, бригад, бюро, лабораторій тощо). У межах здійснення виробничо-господарської діяльності, сільськогосподарські товаровиробники можуть організовувати підсобні виробництва та промисли на правах виробничих структурних підрозділів. Порядок їх створення залежить від форми власності суб'єкта господарської діяльності: у державних (комунальних) сільськогосподарських підприємствах - за наказом керівника підприємства; у приватних сільськогосподарських підприємствах - за рішенням вищих органів управління (у кооперативах - за рішенням загальних зборів членів кооперативу; в акціонерних товариствах - за рішенням загальних зборів акціонерів, у товариствах з обмеженою відповідальністю та товариствах з додатковою відповідальністю - за рішенням загальних зборів учасників; у повних товариствах - за загальною згодою всіх учасників або одним чи кількома з них, які виступають від імені товариства, якщо такі повноваження визначаються дорученням, підписаним рештою учасників; у командитних товариствах - за рішеннями учасників з повною відповідальністю)¹.

При створенні підсобних виробництв та промислів, сільськогосподарські товаровиробники з метою їх належного функціонування а) закріплюють за ними обладнання, транспорт, інвентар, будівлі та інше майно, а при необхідності і земельні площі; б) забезпечують підсобні виробництва нормативно-технічною документацією; в) затверджують економічно доцільну структуру виробництва продукції; г) здійснюють заходи із забезпечення їх матеріально-технічними ресурсами, як лімітованими, так і децентралізованими і придбаними на прямих зв'язках; д) закупають в інших господарствах і в населення залишки сільськогосподарської продукції, а також дикоростучі ягоди, гриби для наступної їх переробки, у тому числі і на давальницьких умовах; е) забезпечують своєчасне оновлення машин і механізмів з метою підвищення технічної оснащеності підсобних виробництв; є) здійснюють заходи з покращення умов праці,

¹ Господарський кодекс України: від 16 січня 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

дотримання правил технічної безпеки, вимог виробничої санітарії і протипожежної безпеки.

За необхідності підсобні промислові виробництва створюються на міжгосподарській основі як безпосередньо в одному із господарств-учасників, так і на самостійному балансі. На міжгосподарській основі також організовуються спеціалізовані лісгосподарські підприємства і ділянки для ведення лісового господарства та комплексного використання лісових ресурсів у лісах, переданих в постійне користування сільськогосподарським підприємством. Крім того, підприємство може створювати підсобні виробництва на основі кооперації з промисловими підприємствами, об'єднаннями, торговельними, постачальницькими та іншими організаціями, а також створювати із зарубіжними партнерами спільні підприємства¹.

Функції, права та обов'язки підсобних виробництв та промислів визначаються положеннями про них, які затверджуються в порядку, визначеному статутом сільськогосподарського підприємства або іншими установчими документами. З цього приводу цікавою видається пропозиція В.В. Панченко, яка зазначає, що з метою надання методичної допомоги щодо розробки проектів положень про структурні підрозділи та визначення повноважень їх органів правління, доцільно було б Головним управлінням агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій (відповідні структурні підрозділи – юридичний відділ, юридичні групи) розробити Примірні положення про виробничі структурні підрозділи сільськогосподарських підприємств та компетенцію їх органів. Як переконана науковець, це дасть можливість оптимізувати локальний нормотворчий процес у сільськогосподарських підприємствах із урахуванням регіональних (місцевих) умов функціонування таких підприємств, а також врахувати їх організаційні, економічні, виробничо-господарські та інші особливості².

Таким чином, підсобні виробництва і промисли є формою диверсифікації сільських територій, тобто урізноманітнення діяльності

¹ Про підсобні промислові підприємства і промисли в колективних і державних сільськогосподарських підприємствах, міжгосподарських підприємствах, міжгосподарських організаціях та інших агропромислових формуваннях: примірне положення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agrova.net/laws/index.php?docid=54>.

² Панченко, В. В. Внутрішньогосподарські локальні нормативно-правові акти сільськогосподарських підприємств як форма аграрного права: Монографія / В. В. Панченко. – Х : Видавництво «С.А.М.», 2012. – С. 112.

сільськогосподарського підприємства через залучення існуючих ресурсів (природних, трудових матеріальних та інших) з метою їх найбільш ефективного використання, при якому сільськогосподарські товаровиробники з метою отримання додаткового прибутку можуть урізноманітнювати свою діяльність. Крім основної сільськогосподарської діяльності, можуть також займатися переробкою сільськогосподарської сировини, дикоростучих плодів, ягід, грибів, виробництвом будівельних матеріалів, склотари, меблів, переробкою шкірсировини, пошиттям робочого та іншого одягу, товарів культурно-побутового та господарського призначення, раціональним і ефективним використанням лісосировинних ресурсів, виробництвом напівфабрикатів, вузлів, деталей, тари з кооперації із промисловими підприємствами та здійснювати будь-яку іншу діяльність, що не суперечить законодавству України.

Ефективним способом діяльності на сільських територіях є розвиток агропромислової інтеграції – поєднання сільськогосподарського і технологічно пов'язаного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній зацікавленості й відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання¹, яка може розвиватися у двох напрямках: 1) горизонтальна інтеграція – передбачає систему взаємозв'язків між окремими господарюючими суб'єктами однієї галузі, тобто відображає внутрішньогалузеві зв'язки. Вона розвивається в міру поглиблення суспільного поділу праці на основі оптимальної концентрації та спеціалізації виробництва. У свою чергу вертикальна інтеграція Вертикальна інтеграція передбачає об'єднання товаровиробників або ранніх стадій виробничого процесу (інтеграція першого типу, інтеграція ресурсів), або пізніх стадій (інтеграція другого типу, інтеграція кінцевого продукту), або всіх стадій виробничого процесу (інтеграція третього типу, інтеграція ресурсів і кінцевого продукту); 2) вертикальна інтеграція виробництва являє собою процес економічної й організаційної взаємодії або поєднання в єдиному господарському організмі підприємств різних галузей народного господарства, але пов'язаних між собою єдиним циклом отримання кінцевої продукції при наявності сільськогосподарського та промислового виробництв².

¹ Андрійчук, В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В. Г. Андрійчук. – 2-ге вид., доп. і переробл. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 469.

² Минаков, А. А. Кооперация и агропромышленная интеграция в АПК: Учебник

Розвиваючись шляхом агропромислової інтеграції, сільськогосподарські товаровиробники ставлять за мету вирішити проблему переробки та збуту власної продукції. На сьогодні найбільші можливості для агропромислової інтеграції мають аграрні холдингові структури, правове регулювання діяльності яких здійснюється на підставі положень Господарського кодексу України та Закону України від 15 березня 2006 р. «Про холдингові компанії в Україні», яким передбачено, що холдингова компанія це акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств. При цьому корпоративне підприємство визначається як господарське товариство, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується та розпоряджається холдингова компанія. Холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) визнається пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, холдингової компанії, який перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства, холдингової компанії¹.

Агрохолдинги є акціонерними товариствами, які володіє, користується та розпоряджається контрольними пакетами акцій (часток, паїв), двох або більше сільськогосподарських корпоративних підприємств. При цьому, до їхнього складу обов'язково входять суб'єкти, які мають землі сільськогосподарського призначення на праві власності або на праві оренди, що в свою чергу призводить до монополізації ринку землі. Зокрема, станом на 1 січня 2014 року до десятки найбільших агрохолдингів входять ті, земельний банк яких становить від 146,8 до 532, 0 тисяч гектарів земель. При цьому у західноєвропейських країнах не існує холдингових структур з земельним банком більш ніж десять тисяч гектарів одиниці, а великими агропромисловими компаніями вважаються ті, у володінні або оренді яких знаходиться 2-3 тисячі гектарів землі².

для ВУЗов / А. А. Минаков. – М : КолосС, 2007. – С. 28-29.

¹ Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15 березня 2006 р. № 3528-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>.

² Статівка А.М. Деякі правові питання діяльності агрохолдингів в Україні / А.М. Статівка // Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти : матеріали "круглого столу» (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – С.62.

Крім того, як зазначає М.В. Шульга, агрохолдинги функціонують, займаючи домінуючі позиції на ринку як виробники і експортери сільськогосподарської продукції. Виробляючи більш дешеву сільськогосподарську продукцію, вони практично витісняють із продовольчого ринку дрібних та середніх сільськогосподарських товаровиробників. При цьому, агрохолдинги, задовольняючи свої приватні інтереси, залишають осторонь соціальні аспекти сільськогосподарського виробництва¹.

Таким чином, діяльність агрохолдингів на сьогодні є неконтрольованою, тому варто погодитися із В.Ю. Уркевичем, який пропонує до законодавства України включити низку спеціальних правових приписів щодо функціонування агрохолдингів. По-перше, слід законодавчо обмежити площі земельних ділянок, що можуть перебувати в оренді агрохолдингів чи його учасників (аграрних господарств). Такі спроби робилися в окремих проектах закону України про ринок земель. Розміри таких площ мають бути науково обґрунтованими й такими, що не дозволяли б агрохолдингу перетворюватися на монопольну структуру в певному сегменті аграрного ринку. Також можливим є й обмеження території функціонування агрохолдингу певним адміністративним районом. По-друге, слід установити зобов'язання агрохолдингів сплачувати частину податкових платежів до відповідного місцевого бюджету за місцезнаходженням використовуваних ними земельних площ. Розмір таких платежів може визначатися, виходячи з площі земельних ділянок, що використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції. По-третє, слід зобов'язати агрохолдинги надавати робочі місця для певної кількості мешканців сільських населених пунктів за місцезнаходженням використовуваних ними земельних площ. Знову ж, кількість таких працівників може визначатися залежно від площі земельної ділянки, що використовується відповідним агрохолдингом. У разі невиконання такого обов'язку агрохолдинг має сплатити відповідні кошти до місцевого бюджету².

¹ Шульга, М. В. До питання про перспективи сталого розвитку сільських територій / М. В. Шульга // Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Дванадцяті осінні юридичні читання (м. Хмельницький, 8-9 листопада 2013 року) Частина перша, - Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – С. 173.

² Уркевич, В. Ю. Правові проблеми функціонування агрохолдингів в Україні] / В. Ю. Уркевич // Право та інновації. - 2013. - № 4. - С. 76-77.

Проте серед сільськогосподарських товаровиробників, які можуть ефективно використовувати агропромислову інтеграцію чільне місце можуть зайняти обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, які хоча за своєю правовою природою є некомерційними організаціями, проте здійснюють діяльність, спрямовану на задоволення потреб членів кооперативу шляхом надання необхідних послуг зі збереження, переробки, матеріально-технічного обслуговування та реалізації виробленої продукції. Залежно від виду діяльності, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі та інші. До переробних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів належать кооперативи, які здійснюють переробку сільськогосподарської сировини, що виробляється членами таких кооперативів (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів з льону, луб'яних культур, лісо- і пиломатеріалів тощо). Заготівельно-збутові сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють, зокрема, заготівлю, зберігання, передпродажну обробку та продаж продукції, виробленої членами таких кооперативів, надають їм маркетингові послуги. Постачальницькі сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи утворюються з метою закупівлі та постачання членам таких кооперативів засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, виготовлення сировини, матеріалів та постачання їх членам кооперативу. У разі поєднання кількох видів діяльності утворюються багатофункціональні кооперативи. Законодавством також передбачена можливість надання членам сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів й інших послуг: технологічних, транспортних, меліоративних, ремонтних, будівельних, з ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи, бухгалтерського обліку і аудиту, науково-консультаційного обслуговування¹. (ст. 5 Закону України від 17 липня 1997 року (в редакції від 20 листопада 2012 р.) «Про сільськогосподарську кооперацію»).

Таким чином, диверсифікація несільськогосподарських видів діяльності спрямована на вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем на засадах сталого розвитку сільських територій.

¹ Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 року (в редакції від 20 листопада 2011 року) № 469/97-ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
В УКРАЇНІ**

Монографія

За редакцією професорів
А. П. Гетьмана та М. В. Шульги

Харків
«Право»
2016

УДК 34
ББК 67.9(4УКР)307
П78

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 5 від 25 грудня 2015 р.)*

Автори:

*А. П. Гетьман, І. В. Ігнатенко, В. М. Корнієнко, І. М. Кульчій,
Т. В. Курман, Л. В. Лейба, О. С. Лисанець, Т. В. Лісова, О. М. Савельєва,
Д. В. Санніков, А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич, Д. В. Федчишин,
С. В. Хомінець, С. В. Шарпова, М. В. Шульга*

Рецензенти:

*В. М. Єрмоленко – доктор юридичних наук, професор, завідувач
кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка
В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природоко-
ристування України;*

*І. І. Каракаш – кандидат юридичних наук, професор, завідувач
кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного
університету «Одеська юридична академія»*

П78 **Проблеми** правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні : монографія / А. П. Гетьман, І. В. Ігнатенко, В. М. Корнієнко та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. – Х. : Право, 2016. – 360 с.

ISBN 978-966-458-985-4

Монографію присвячено дослідженню актуальних проблем правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні. Висвітлюються правові засади сталого розвитку аграрного виробництва, організаційно-правові аспекти сталого соціального розвитку села. Розглядаються питання забезпечення раціонального та ефективного використання земель та інших природних ресурсів у межах сільських територій як передумова їх сталого розвитку. Унаслідок проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій з удосконалення правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні.

Для науковців-правників, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, а також усіх, кого цікавлять теоретичні правові питання забезпечення сталого розвитку сільських територій.

УДК 34
ББК 67.9(4УКР)307

© Гетьман А. П., Ігнатенко І. В.,
Корнієнко В. М. та ін., 2016
© Видавництво «Право», 2016

ISBN 978-966-458-985-4